

En svensk tiger

av Anders Kjellström

Lagstiftningen i Sverige i skuggan av fascismen.

Direkt inflytande i Sverige från tysk nazi-rätt verkar mycket begränsad. Historien om Sverige under de bruna åren är istället historien om hur en liten nation i världskrigets skugga försökte skydda sig mot yttre och inre fiender. I denna kamp kom de traditionella medborgerliga fri- och rättigheterna att sättas på undantag och rättstaten kom att urholkas. Jag tror att det skulle vara politiskt och vetenskapligt fel att kalla den stat som uppkom för en nazi-influerad stat, det handlar istället om uppkomsten av en auktoritär stat. Denna utveckling kan vi se början på redan 1933.

Detta år då Hitler tog makten i Tyskland satt den svenska socialdemokratiska regeringen och funderade på hur man skulle stävja det politiska våldet mellan ytterlighetsgrupper som tagit sig uttryck i bland annat gatuslagsmål och kravaller. Det man beslöt att göra var att genom ett förbud mot politiska uniformer (SFS 1933:472) försöka lugna stämningen. Politiska uniformer ansågs provocerande, och då drog regeringen följande slutsats. "Finnes bärande av uniformer medföra fara för ordning och säkerhet är det tydligen ett samhällsintresse av vikt att förbjuda detsamma." (Prop nr 255, 1933). Fanns det då inga tvivel om det förträffliga att låta staten inskränka på medborgarnas klädmode på detta viset? Jo, alla var på det klara med att det innebär en inskränkning i den enskilde medborgarens frihet, men "Även om ett uniformsförbud innebär ett ingrepp i den enskildes frihet, torde alla lojala medborgare utan vidare finna sig i ett sådant praktiskt föga betydande ingrepp, om detta av statsmakten finnes påkallat för ordningens upprätthållande." (Prop nr 255, 1933). De organisationerna som bar uniform och skulle drabbas av lagstiftningen var kommunister, nationalsocialister och nationella ungdomsförbundet. Nästa år 1934, togs ett ännu allvarligare steg. I april kom en proposition (Prop nr 264, 1934) om förbud mot vissa sammanslutningar. I propositionen utpekas kommunisternas Röd Frontförbund och de nationalsocialistiska stormavdelningarna. Dessa vill nu regeringen förbjuda, statsmakten vill ha monopol på våldsanvändningen. I juni kommer lagen, kallad kårlagen, (SFS 1934: 271) och dess första paragraf lyder som följer,

"Det vare förbjudet att bilda eller delta i sammanslutning, som enligt sitt tillkännagivna ändamål avser att tjäna som skyddskår för politiskt parti eller därmed jämförlig grupp av samhällsmedlemmar eller som eljest med hänsyn till organisation och verksamhet eller andra omständigheter måste

anses syfta till att utgöra ett maktmedel av sådan art som militär trupp eller polisstyrka."

När detta steg väl var taget är steget inte så långt ifrån att inte bara förbjuda skyddskår, utan även politiskt parti. Detta steg möjliggörs 1940. I maj 1940 kommer en proposition med detta innehåll. (Prop 260, 1940). I denna görs följande lägesbeskrivning, "Det kunde ej vara rimligt att låta sådan propaganda om våld och olydnad, som på senare tider bedrivits, alltjämt fortgå eller att tillåta landsförrädiska, av utländsk makt understödda rörelser. De under de senaste åren viktagna lagstiftningsåtgärderna, särskilt uniforms-lagen, kårlagen och vapenkungörelsen, hade visserligen gjort nytta men vore dock ej tillfyllest. "Vad bör då ytterligare göras? Jo, "Om en sammanslutnings verksamhet åsyftar att med våldsamma medel eller med hjälp av främmande makt omstörta eller förändra rikets statsskick eller om densamma genom yttringar visat sig ägnad att allvarligt skada rikets försvar eller förhållande till främmande makt eller att allvarligt störa ordningen inom landet, bör sammanslutningen kunna upplösas." Läs texten en gång till! Här gäller alltså förbud mot organisation som exempelvis kan skada rikets förhållande till främmande makt (Tyskland) eller som allvarligt kan störa ordningen. En lag med detta innehåll togs den 14 juni 1940 (SFS 1940:503) och syftet var givetvis att förbjuda kommunistpartiet. Detta ville högern som nu ingick i samlingsregeringen, men socialdemokraterna satte sig emot. De ville nämligen inte enbart förbjuda kommunistpartiet utan även fascistiska organisationer, och det sistnämnda ville inte högern. På grund av denna parlamentariska blockering kom lagen aldrig att användas.

Om vi nu går tillbaks till 1934 så tillkommer detta år en ny vapenkungörelse. (SFS 1934:315) Denna var också direkt tillkommen för att förhindra politiska våldshandlingar. Det kom bl.a. nu att krävas vapenlicens för hagelgevär.

För att stävja spioneri- och sabotagebrott infördes långtgående straffprocessuella förändringar. I december 1939 föreslogs dessa av regeringen (Prop nr 96, 1939) och i januari 1940 kom den s.k. tvångsmedelslagen (SFS 1940:3). Den gav polismyndighet tillstånd att vid misstanke om spioneri eller sabotage göra hus- och kroppsrannsakan, censurera och granska post- och telegrafförsändelser, samt att utan häktning kvarhålla en person under 60 dagar. Det var i praktiken denna lag som kom att införa en säkerhetspolis i det svenska samhället.

Trots alla dessa lagar var det område där de medborgerliga fri- och rättigheterna mest kom att urholkas ett annat, nämligen tryckfriheten. Redan 1937 ändras Tryckfrihetsförordningen. Det blir tillägg till TF:s 3 § 8 och 9 momentet. Den första ändringen riktade sig mot kritik av inhemska förhållanden och löd,

"Falska rykten eller lögnaktiga uttalanden, ägnade att framkalla fara för den allmänna ordningen eller att väcka förakt för offentlig myndighet eller

annat organ som äger besluta i offentliga angelägenheter; brottet skall straffas med fängelse... eller med böter..."

Den andra förändringen riktade sig emot kritik av den svenska utrikespolitiken (eftergiftspolitik mot Tyskland) och mot internationella förhållanden och i straffskalan ingick såväl straffarbete som fängelse och böter. Statsmakten trodde nu att den fått ett lämpligt instrument för att kunna kväsa obekvämlig press, men instrumentet visade sig trubbigt. Tryckfrihetsjuryn visade sig inte vara lika utrikespolitiskt känslig som statsmakten och kom att mer och mer fria de åtalade tidningarna. Regeringen blev pressad. Tyskarna tryckte på och krävde neutralitet, inte bara av regeringen, utan även av den svenska pressen.

I detta läge fann dock regeringen nya utvägar genom bl.a. en ny avancerad lagtolkning. I TF fanns ett stadgande för s.k. diplomatisk konfiskation, detta löd, "Är skriften ej smädlig eller förgriplig, men genom densamma missförstånd med utländsk makt sig yppat, må den, utan rättegång, kunna konfiskeras."

I svensk juridisk doktrin hade detta stadgande sedan länge ansetts obsolet, men detta bekymrade inte justitieministern, rättshistorieprofessorn och centerpartisten K.G. Westman som i sin dagbok den 17 november 1939 skrev, "Jag upplivade genom detta beslag TF 3:9 andra punkten. Den hade av Malmgren förklarats vara ur bruk och stridande mot TF:s principer, men i nuvarande utrikespolitiska läge är den behövlig och nyttig. I kommande lugnare tider må den gärna återvända till vila igen. Fördelen med den är, att man kommer förbi den oberäknliga och i utrikespolitiska frågor omdömlösa juryn."

Totalt under perioden 1940-43 beslagtogs 315 tidningar och tidskrifter. Huvuddelen av artiklarna riktade sig mot Tyskland, 215 stycken, mot övriga axelmakter var antalet beslag 13 stycken, och antalet konfiskerade publikationer som riktade sig emot de allierade var 42 stycken. Hur gick då det hela till i normalfallet? Jo, ofta stötte den tyske ambassadören på UD som gjorde en framstöt till justitiedepartementet. Paragrafen uttalar ju klart att missförstånd med främmande makt skall ha uppkommit. Dock visade justitieministern, rättshistorieprofessorn och centerpartisten K.G. Westman sig mycket energisk och han medgav i riksdagen den 21 mars 1942 att han inte alltid avvaktade att främmande makt yppat missförstånd utan tillät sig konfiskera om han eller UD förmodade att missförstånd skulle uppstå. Situationen blev alltså fullständigt absurd. Justitieministern och utrikesministern sitter och läser svensk press och konfiskerar det som de tror kan orsaka missförstånd på framförallt tyska ambassaden.

Nåväl regeringens uppfinningsrikedom slutade inte där, den 16 februari 1940 kommer den med sin proposition nr 57. I denna föreslås att fö regeringen obekvämlig press ej skall kunna transporteras med statliga eller enskilda kommunikationer, och detta blir lag i mars 1940. (SFS 1940:117). Den första

lagparagrafen är så enastående i sin språkliga förljugenhet att jag inte vill undanhålla läsaren den.

"Vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden må Konungen, om vid upprepade tillfällen innehållit i periodisk skrift visat sig ägnat att framkalla fara för rikets säkerhet eller skada rikets förhållande till främmande makt eller undergräva krigslydnaden eller ock därmed åsyftas att förbereda samhällsordningens omstörtande med hjälp av främmande makt eller eljest med våldsamma medel, förordna, att nummer eller häften, vilka utgivits eller framdeles komma att utgivas av skriften, ej må befordras med allmänna posten eller såsom express-, paket-, il-, eller fraktgods eller på därmed jämförligt sätt med statens järnvägar eller annat av staten ombesörjt trafikmedel eller enskilda järnvägar eller motorfordon i linjetrafik."

När lagen skulle tas i riksdagen ställde sig justitieministern, rättshistorieprofessorn och centerpartisten K.G. Westman upp i kommaren och ljög ledamöterna rakt upp i ansiktet och hävdade, "Det är min bestämda övertygelse, att den proposition, som nu framlagts, icke innehåller någonting, som står i strid med tryckfrihetsförordningen."

Vilka tidningar kom då att råka ut för detta?

Först och främst var det kommunistpressen.

Ny Dag, transportförbud, 21/3 1940 - 26/3 1943

Arbetartidningen transportförbud, 21/3 1940 - 27/9 1943

Norrskensflamman transportförbud, 21/3 1940 - 26/3 1943

Sydsvenska Kuriren transportförbud, 21/3 1940 - tidningen nedlägges den 28/4 1942

Vidare den antinazistiska

Trots allt transportförbud, 26/4 1940 - 25/1 1941

samt nazitidningen

Sverige fritt transportförbud, 20/4 1940 - 19/10 1942

Nu återstod egentligen bara en censurlagstiftning för att fullkomna inskränkningarna mot pressen. En sådan kom också den 20 juni 1941 (SFS 1941:445). Enligt denna lags andra paragraf möjliggöres censur genom att,

"Konungen äger, då det nödvändiggöres av hänsyn till rikets farliga belägenhet, att ifråga om tryckta skrifter meddela stadgande om förhandsgranskning, i den omfattning som prövas erforderlig, för att förebygga att i sådan skrift offentliggöras meddelanden, vilka äro ägnade att undergräva krigslydnaden, försvåra militära företag eller eljest försämra krigsmaktens ställning eller försvaga rikets försvarskraft eller att störa rikets fredliga förhållande till främmande makt, eller vilka åsyfta att förbereda statskicket omstörtande med våldsamma medel eller med hjälp av främmande makt eller äro ägnade att allvarligt störa ordningen inom landet."

Återigen ställde sig justitieministerin, rättshistorieprofessorn och centerpartisten K.G. Westman sig upp och ljög kammarens ledamöter rakt upp i ansiktet och hävdade att inget angrepp riktas mot "tryckfrihetens princip". Hittills har vi sett på lagstiftningen under perioden, men de auktoritära dragen fanns även i den mer eller mindre hemliga praxis som regeringen använde gentemot sina verkliga eller inbillade fiender. För att neutralisera de män som var i vapenför ålder och som ansågs opålitliga sattes dessa i speciella arbetskompanier. Dessa var fem till antalet och utgjorde någon sort mellanring mellan militärförläggning och koncentrationsläger. Det största var Storsien i Norrbotten och där var mellan december 1939 och april 1940 cirka 350 man och mellan maj 1940 och augusti 1940 cirka 150 man.

Majoriteten av 350 var kommunister, omkring 250 stycken var organiserade i dåvarande SKP. De övriga var kommunistympatisörer, vänstersocialister eller i största allmänhet misstänkta figurer. Nu efteråt hävdar regeringen att de var ovetande och att lägrenna var en intern militär åtgärd. Detta förefaller dock mindre troligt.

I vår genomgång är vi nu framme vid sommaren 1941 och nedmonteringen av den liberala rättstaten hade nått sin höjdpunkt. Långsamt och utan egentligt motstånd hade nationen drivits in i en gråzon där regeringen för att bibehålla demokratin höll på att avskaffa den.

För att återknytta till frågan om nazi-influens i svenskt rättsliv, brukar man i svensk debatt ta upp den rasbiologi som florerade och som resulterade i olika steriliseringslagar, se exempelvis Gudrun Nordborgs atikel i Rättfärd nr 38, 1987. Vidare brukar invandringslagstiftningen tas upp som exempel på rastänkande. Min kollega Thomas Ljungkvist arbetar med detta, men att invandringspolitiken hade rasistiska undertoner är uppenbart. Så sent som 1939 demonstrerade studenterna i Lund mot "Judeimporten". En av de drivande var den store rättstatskämpen Gustav Petré. Han var också med om att driva igenom en resolution i Lunds studentkår, studenterna hade reagerat emot att Sverige skulle ta emot tio judiska läkare. I resolutionen stod följande, "I anslutning härtill vilja vi emellertid framhålla, att en invandring, som medför, att främmande element upptages i vårt folk, framstår för oss som skadlig och inför framtiden oförsvarbar".

Resolutionen antogs med 724 röster för och 342 röster emot.

FORFATTEROPLYSNINGER:

Anders Kjellström, lektor vid Juridiska Institutionen, Lund